

The article is concerned with the collage visual aids as an important means of forming foreign language communicative competence of primary school pupils.

The term “collage” is defined as a universal means of methodological and pedagogical, educational influence on pupils, the characteristic feature of which is the originality of form and content. The shape of the collage resembles a poster or a wall newspaper. In the center is the key concept-gist, and around it are the concepts-satellites creating its environment. The content of the collage is characterized by information and clarity – a large number of pictures, images, short mixed text information, the presence of diagrams, links.

The main advantages of using the technique of collage are considered to be the following: connection of two types of perception of information (kinesthetic and visual); combining audio, visual, schematic, and textual information; increase of cognitive activity of students, creation of positive motivation; development of creative abilities; possibility of active discussion of the problem in groups.

The fragments of lessons for the formation of lexical and grammatical skills and the gradual formation of communicative competence in monologue speech at English lessons in the 2nd form on the theme “Animals” have been presented, during which different visual supports can be used: demonstration collages on a blackboard format A-2; A-4 collages for each student; individual enlarged collage drawings according to the theme; subject pictures, posters, cards, puzzles, lotto.

Key words: collage visual aids, communicative skills, creative abilities, educational activity, English language lesson, primary school pupils.

УДК 372.461(07)

DOI: 10.32626/2309-9763.2019–27.391-395

Наталія Третяк
Nataliia Tretiak

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У РОБОТІ НАД ТЕКСТАМИ РІЗНИХ ТИПІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

METHODS OF DEVELOPING JUNIOR PUPILS' CREATIVE ABILITIES WHILE WORKING WITH DIFFERENT TEXTS TYPES AT UKRAINIAN LANGUAGE LESSON

У статті проаналізовано використання текстів різних типів на уроках української мови як засобу формування мовної компетентності учнів; описано методику розвитку творчих здібностей молодших школярів, наведено конкретні приклади застосування текстів з навчальною метою. У статті зацентовано увагу на найпродуктивніших інтерактивних технологіях, що застосовують у методиці; визначено завдання, в основі яких лежить використання прийому емпатії та рефлексії, проаналізовано складові проблеми розвитку мовлення молодших школярів.

Ключові слова: текст, мовлення, значення слова, словниковий запас, творчі здібності, українська мова, емпатія, рефлексія.

У сучасній педагогіці існує значна кількість різноманітних моделей, програм розвитку і стимулювання дитячої творчості, заснованих на своєрідних концептуальних підходах. Усі моделі вказують на те, що існує міцний зв'язок між творчими здобутками дитини в будь-якій творчій діяльності та розвитком її інтелектуальної сфери. Але лише окремі з них знайшли широке впровадження у навчальну практику сучасної школи. Значний інтерес становлять системи, які тісно переплітаються із змістом навчання у школі I ступеня і є невід'ємною складовою освітнього процесу.

Однією з найпрогресивніших у цьому напрямі є система посібників для початкової школи О. Савченко [8; 9; 10]. Посібник “Барвистий клубок” готує молодших школярів 6-7 років до

самостійної, творчої діяльності. Учням пропонується малювання за зразком, завершення малюнка, складання задач, виконання малюнка з геометричних фігур, робота з природним матеріалом тощо. У посібнику “Розвивай свої здібності” пропонуються численні завдання, спрямовані на розвиток сприймання, спостережливості, вміння аналізувати, розрізняти істотне і неістотне, узагальнювати, комбінувати, уявляти тощо. Учні можуть реалізувати себе у виготовленні виробів з природного матеріалу, створенні орнаменту, витинанок, малюванні, складанні розповідей, казок, віршів тощо. Тексти посібника є зразком творчості найкращих митців слова, що спонукає учнів наслідувати мовленнєві зразки, образні звороти у своєму мовленні, своїй творчості.

Посібник “Умій вчитися” є логічним продовженням роботи з розвитку творчих здібностей, розпочату в попередніх класах: учням пропонуються завдання, які формують організаційно-творчі вміння (планувати роботу, цінувати час, самостійно організовувати власну діяльність, контролювати та оцінювати її), навчають умінь, необхідних для здійснення повноцінної творчої діяльності: аналізувати, виділяти головне, порівнювати, завершувати, шукати причину, передбачати наслідки, узагальнювати, доводити думку. Творчі завдання дозволяють молодшим школярам реалізувати свою фантазію в аплікації з соломки, у малюванні, в усних розповідях, письмових творах та віршах.

На основі посібників О. Савченко вчителі початкової школи створюють курси, прикладом яких може бути альтернативний курс “Розвиток творчості і фантазії” Л. Луцюк [5] Головним завданням курсу є розвиток самостійності сприйняття, творчого мислення, уяви і фантазії, різних видів пам’яті, комунікативно-творчих здібностей. Курс реалізується за рахунок часу для факультативних занять. Структура кожного заняття передбачає розвивальні ігри, вправи, творчі завдання, які з кожним заняттям ускладнюються. Запропонована програма дає змогу варіювати зміст і обсяг завдань, вправ, виходячи з можливостей та рівня підготовки учнів, і не забувати, що будь-які новації мають супроводжуватися захистом і гарантованим збереженням прав дитини, забезпеченням достатньої фізичної рухливості.

Психолого-педагогічна система творчого виховання, розроблена І. Волковим [3], базується на створенні у школі умов для різнобічного випробування учнями своїх сил у різних видах самостійної і творчої діяльності. У початкових класах ця робота здійснюється у рамках основного навчального процесу у вигляді уроків творчості. На таких уроках учні набувають первинних навичок самостійної і творчої діяльності за 20-25 напрямками, щоб виявити свої схильності. Наприкінці третього класу учні повинні вміти малювати, креслити, виготовлювати макети і моделі, інкрустувати по дереву тощо і обов’язково створити конкретний продукт в оригінальному вигляді: модель, макет, аплікацію, візерунок, скульптуру, ляльку тощо.

У своїй системі І. Волков використовує блочно-паралельну систему навчання. Вона базується на міжпредметних зв’язках, коли в один блок об’єднуються десятки розділів науки, техніки, мистецтва, видів праці. При цьому вузлові, фундаментальні закони, закономірності, правила, принципи вивчаються і засвоюються одночасно і паралельно через виконання практичних робіт з усіх розділів, що входять до одного блоку. Ця система дозволяє помітно підвищуючи обсяг навчального матеріалу знизити навантаження на учнів. На уроках творчості відпрацьовується координація рухів рук, швидкість реакції, пам’ять та окомір. Організація роботи за системою І. Волкова не порушує традиційну систему навчання, а доповнює її завдяки використанню відносно простих засобів управління самостійною творчою діяльністю учнів і таким чином досягає значних результатів.

Методика О. Сініциної і Т. Ляшко [14] передбачає розвиток інтелектуально-творчих здібностей через гру та спільну діяльність дітей і батьків. Після дворічного курсу навчання за цією методикою учні уміють виконувати нестандартні завдання, генерувати ідеї, створювати казки, фантазувати, конструювати і т.д. Програма, створена за цією методикою, спрямована на розвиток уяви як основи творчої діяльності (через нестандартний погляд на систему, подолання психологічної інерції, через емпатію та використання прийомів фантазування); образної,

асоціативної пам'яті, уваги (через систему спеціальних ігор, з використанням методу асоціацій та зачіпок); мовлення (через пальчикові ігри, ігри зі словом та звуком, прийоми складання казок); логічного мислення, просторової уяви (через методи, засновані на системному підході і розвивальні ігри); комунікативних якостей (через психотехнічні ігри та театралізацію). У початкових класах програма реалізується у вигляді окремого предмета. Програма розрахована на два заняття на тиждень. Використовується сюжетно-рольова комплексна форма занять. Учні займаються разом з батьками, що дозволяє батькам глибше пізнати свою дитину і познайомитися з різними розвивальними іграми та методиками; згуртувати та об'єднати сім'ю через різні творчі завдання; пропагувати методи творчого розвитку серед інших батьків; вести індивідуальну роботу з кожною дитиною.

У багатьох сучасних дослідженнях відзначається, що творча діяльність учня може реалізуватися у різноманітних видах дитячої діяльності: в ігровій, театралізованій, образотворчій, музично-ритмічній тощо. Вона є макродіяльністю, в якій дитина поєднує різноманітні засоби створення художнього образу через використання кольору, форми, звука, ритму, композиції, слова. Причому одна з вищеназваних діяльностей виявляється основною для макродіяльності, а інші – допоміжними, які сприяють глибшому і ширшому усвідомленню образів та створенню нових за допомогою специфічних засобів виразності. Послідовність та поєднання діяльностей можуть бути різними. Так, іноді малюнок спонукає учня до створення казкової історії, а в іншому випадку в музично-ритмічних рухах, мелодії, ліпленні, малюнку дитина бачить втілення вигаданого й відтвореного у слові оригінального образу. Створюється єдине середовище, в якому учень творить, непомітно для себе переходячи від одного виду діяльності до іншого. Проте в будь-яку діяльність, у якій дитина може виявити творчу активність, тією чи іншою мірою проникає мовленнєва діяльність, яка бере участь у всіх етапах творчого процесу: у створенні задуму, пошуку способів його реалізації, у спрямуванні, уточненні, стимулюванні творення, на контрольному етапі оцінки, співвіднесенні одержаного результату із задумом. Для неї є типовим міждіяльнісний характер, тобто такий, що обслуговує інші види діяльності.

Для мовленнєвотворчої діяльності найістотнішими виявляються механізми комбінування та конструювання висловлювання. Механізм комбінування є одним із основних механізмів мовлення. Ця думка підтверджується роботами зарубіжних педагогів Ф.Бартоломеса, Дж.Родарі, Д.Ейнона. Вони створили численні творчі вправи, завдання, мовленнєві ігри, що сприяють формуванню техніки роботи зі словом, розвитку фантазії, словесної творчості. Проте, як зауважив Дж.Родарі, “у творчості головне – відчуття, душа, без яких будь-яка техніка буде мертвою. Тому важливо розвивати в дітей чутливість, вразливість та спостережливість, зацікавлене ставлення до світу і до слова” (7, с. 10). Стимулом до творчих мовленнєвих дій, на думку дослідників, є слово або група слів, близьких досвіду дитини. Чим менше слова пов'язані між собою, чим більш парадоксальним є зв'язок між ними, тим більше активізується дитяча фантазія, творча уява. Лише за повної свободи мовленнєвих дій творчі здібності дітей розвиваються.

Виконавчу діяльність учнів молодшого шкільного віку також можна вважати творчістю, оскільки виконання будь-якого твору вимагає творчого прояву, виявлення своєї індивідуальності, своєрідності власного художнього бачення. Окрім того, відтворення зразка через виконавську діяльність полегшує засвоєння молодшим школярем способів творчо-мовленнєвих дій, що є важливим етапом переходу до самостійної творчості. Дослідження доводять, що наслідування у даному випадку не є сліпим копіюванням, точним повтором. Це реакція дитини на певний вплив, реакція, зумовлена рівнем її підготовленості, обізнаності, реальним станом, конкретною ситуацією. Поки відбувається становлення поетичного “Я”, наслідуване допомагає дитині, нерідко заміняє їй власну думку. Завдання педагога на етапі наслідування – не опікувати учнів надмірно, а надати їм самостійності у своїх спробах, підвести до активного, творчого наслідування, допомогти осмислити твір, який стане поштовхом для власної творчості.

Результати досліджень мовленнєвої творчості отримали свою реалізацію у Державному стандарті початкової загальної освіти [4], який передбачає всебічний розвиток особистості та її самовираження у творчих видах завдань. У відповідності з вимогами Держстандарту до освітньої галузі “Мова і література” автори сучасних підручників запроваджують завдання творчо-розвивального характеру в основний зміст навчальних книг для початкової школи.

Підручники “Читанка” О. Савченко (11; 12) містять численні завдання, спрямовані на розвиток творчих здібностей. Їх виконання розвиває творчу уяву, фантазію, образне мислення і образну пам’ять; розвиває образне бачення поетичних картин; формує образність словесного малювання; удосконалює уміння складати розповідь, підбирати текст до малюнка; розвиває уміння створювати казки, розширювати казковими епізодами зображені події; формує уміння творити віршовані рими; формує уміння визначати настрій твору і почуття мовця, зіставляти свої почуття із почуттями літературних героїв.

Розділи підручників “Я хочу сказати своє слово” і “Візьму перо і спробую” спеціально створені автором з метою розвитку творчої діяльності учнів на основі прочитаного. Учням пропонуються словесне малювання та ілюстрування прочитаного, творчий переказ, читання за ролями, інсценізація, доповнення віршованих і прозових творів, внесення змін у тексти, завершення і складання з допомогою вчителя казок, небилиць, творів-мініатюр, віршів, лічилок, загадок тощо. В організації цієї діяльності використовується комплексний вплив різних видів мистецтв: художнє слово, живопис, музика.

У підручниках “Рідна мова” для початкової школи С. Білецької, М. Вашуленка, О. Мельничайко [1; 2] пріоритет віддано мовним знанням, які, поступово нагромаджуючись, готують учнів до мовленнєвотворчої діяльності. Основою для успішної творчої діяльності особистості визначено формування уваги до слова, художніх засобів, уявлень про побудову твору. Спочатку учні навчаються складати речення, упорядковувати їх у понадфразову єдність та текст, придумувати основну частину чи кінцівку тексту. Ці завдання готують учнів до повноцінної творчої як усної, так і письмової мовленнєвої діяльності, яка реалізується у їхніх описах малюнків, у розповідях про себе і своє оточення, вітальних листівках, листах, інструкціях до ігор тощо. Під час виконання творчих завдань учні використовують вивчений на уроці новий матеріал.

Організація мовного матеріалу підручників забезпечує поступове нагромадження знань, необхідних для здійснення повноцінної мовленнєвотворчої діяльності. Системна робота з формування образності словесного малювання і збагачення лексичного запасу дозволяє учням складати загадки, продовжувати віршовані рядки, римувати, художньо описувати предмети, які їх оточують, і явища природи. Виконуючи завдання, які пропонують підручники, учні навчаються визначати настрій твору і почуття мовця, передавати голосом характер та настрій героїв діалогу під час читання в особах. Рольові ігри, в яких молодший школяр уявляє себе у тій чи іншій соціальній ролі, дозволяють застосувати свої знання і досвід, створити образ і реалізувати свої творчі здібності.

Акцентуємо увагу на найпродуктивніших інтерактивних технологіях (6, с. 9), які можемо застосовувати в методиці:

1. *Метод проектів* – система навчання, за якою учні набувають знання, уміння і навички у процесі планування й виконання практичних завдань – проектів, що постійно ускладнюються. Під час роботи за методом проектів на чільне місце ставиться творчий пошук учнів та їхня активність, ініціативність, захопленість.

2. *Метод ПРЕС* навчає учнів виробляти й формулювати аргументи, висловлювати думки з дискусійного питання у виразній і стислій формі, переконувати інших.

3. *Мозковий штурм* (“мозкова атака”) – вільне накопичення значної кількості ідей з певної теми спочатку без критичного осмислення.

4. *Метод гронування* (асоціативний куш) – стратегія навчання, яка спонукає учнів думати вільно та відкрито з певної теми. Вона націлена передусім на стимулювання мислення школярів про зв’язки між окремими поняттями. Гронування може бути використане як на

стадії актуалізації, так і на стадії рефлексії. Цей метод дає великі можливості для розвитку творчого мислення школярів.

5. *Мікрофон* надає можливість кожному учневі висловити свою думку.

6. *Акваріум* є формою діяльності учнів у малих групах, ефективний для розвитку навичок спілкування в такій групі, для вдосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку. Може бути запропонований тільки за умови, що учні вже мають добрі навички групової роботи.

Під час навчання можемо застосовувати завдання, в основі яких лежить використання прийому емпатії та рефлексії:

Гра “Якби я був...”. Учням пропонується закінчити речення, яке починається зі слів “Якби я був...”. Наприклад, “Якби я була ялинкою, то...”

Гра “Фантастичні гіпотези”. Ця гра виражена у формі запитання: “Що було б, якби?..” Для постановки запитання беруться будь-які підмети і присудки. Їх поєднання дає гіпотезу, на основі якої можна працювати. Наприклад: “Що було б, якби до нас в клас для навчання директор привів Петрика П’яточкіна?”

3. Гра “Якби я потрапив у ...”. Дітям пропонується уявити, що вони є героями твору. Наприклад:

а) – Уяви, що ти хлопчик Веснянка з повісті-казки В. Нестайка “В Країні сонячних зайчиків”. Якби ти потрапив до палацу Чарівних Казок, з ким із казкових героїв ти хотів би подружитися? (3 кл.)

б) – Уяви, що ти хлопчик Миколка із оповідання Ю. Ярмиша “Паличка-рятівниця”. Якби тобі потрапила до рук чарівна паличка, про що б ти її попросив?

Отже, основою розвитку творчих здібностей молодших школярів у навчальному процесі має стати мовленнєва діяльність, оскільки навчальна діяльність спрямована на оволодіння узагальненими способами дій через мовлення як знакову систему номінативних одиниць і правил оперування ними в контексті навчальних предметних і контрольних дій. Отже, основою розвитку творчих здібностей молодших школярів у навчальному процесі має стати мовленнєва діяльність, оскільки навчальна діяльність спрямована на оволодіння узагальненими способами дій через мовлення як знакову систему номінативних одиниць і правил оперування ними в контексті навчальних предметних і контрольних дій.

The article analyses the use of texts of different types at the lessons of Ukrainian language as a means of forming pupils' language competence. The methodology of development of junior pupils' creative abilities is described; the examples of using texts with educational purpose are given.

The author describes the most progressive manuals on the methods of learning texts of different types, which prepare 6-7-year-olds for independent, creative activity. Pupils are offered tasks of different types such as drawing on a pattern, drawing completion, making tasks, making drawings with geometric figures, working with natural material, etc. The tasks suggested in the analysed manuals are intended to develop intellectual and creative abilities through play and joint activities of children and parents. After a two-year course in this methods, pupils are able to solve non-standard tasks, generate ideas, make tales, fantasize, design, etc.

The syllabus based on this methodology is aimed at development of imagination as a basis of creative activity. The author emphasises on the most productive interactive techniques used in the methodology such as project method, PRES method, brainstorming, mind-mapping, microphone, aquarium; and gives the algorithm of work with each of them. The tasks based on the use of empathy and reflection are set and analysed.

Key words: text, speech, word-meaning, vocabulary, creative abilities, Ukrainian language, empathy, reflection.